

YAZI-Diyanet mi, Cemaatler mi?

Hidayet Ş. Tuksal

08.12.2016

Dini grup ve cemaatler, genellikle karizmatik bir dini kişilik etrafında oluşmuş gruplardır. Bu tür yapılarda “sorgusuz sualsiz itaat” esastır. Üstelik, Türkiye’de jakoben sekülerizmin hakim olduğu uzun yıllar boyunca “gizlilik” esasına göre örgütlenmişler; bu gizlilik zamanla hem cemaatin hem devletin işine gelen bir fırsata dönüşmüştür. Dini grup ve cemaatlerin karar alma mekanizmaları, hiyerarşik yapıları, mensupları ile ilişkilerinin niteliği ve mali işlemleri genellikle “kayıt dışı”dır. Cemaate üye olmanın ya da cemaatten ayrılmanın kuralları hukuka tabi değildir. Bu yüzden, cemaatin mensupları üzerindeki (devletten çok daha güçlü olan) manevi otoritesi ve yaptırım gücü ile başa çıkabilmek hemen hemen imkânsız gibidir.

Aladağ’daki öğrenci yurdunda meydana gelen yangın felâketi, sosyal medyada cemaatlere yönelik eleştirilerin artmasına sebep oldu. Daha önce Karaman’da çocukların tacizi haberleri ile yükselen eleştiriler, şimdi bu yangın felâketiyle hayatını kaybeden küçük kız çocuklarının acısıyla katlanarak büyüdü. Cemaatler ülkemizin bir gerçeği, evet, ama velilerinin iradeleriyle veya çaresizliğiyle pek çok çocuğun teslim edildiği bu yapılar, çoğulcu bir demokratik tahayyül içinde nasıl var olmalı sorusu hâlâ yeterince tartışılmış değil. Bu konudaki politikasızlık, vaktiyle Hizmet cemaati olarak adlandırılan grubun bugün bir terör örgütü olarak suçlanması ve kovuşturulmasına kadar uzanan sürecin analizi konusunda da pek çok kimsenin elini kolunu bağlıyor. 15 Temmuz darbe girişimi dahil, yaşadığımız tüm felâketler, cemaat olgusunun çok daha serinkanlı ve analitik bir biçimde ele alınmasını gerektiriyor.

Geçmişte çok sık katıldığım ve genellikle Türkiye’de insan haklarına saygılı bir toplumsal birlikteliği nasıl inşa edebileceğimize dair bir ana fikrin çeşitli veçhelerine eğildiğimiz sivil toplum tartışmalarında, Diyanete karşı hem liberallerden hem sol-seküler gruplardan gelen “Diyanet kaldırılсын!” itirazlarına karşı çıkıyor olmam şaşkınlıkla karşılanırdı. “Diyanet kaldırılсын!” tezini savunanların temel argümanı, Diyanetin siyaset kurumunun emrinde, büyük bir kadroyla ve maddi imkânlarla, diğer dini gruplarla haksız bir rekabet içinde “güçlü bir belirleyen” durumunda olduğu; İslâm dininin Sünni ve Hanefi yorumunu desteklediği, böylece diğer din ve mezhepleri, cemaatleri güçsüzleştirdiği, etkisizleştirdiği fikrine dayanıyordu.

Diyanetin kaldırıldığı bir Türkiye’de vatandaşların büyük bir din özgürlüğüne kavuşacağı; istedikleri dini grup ve cemaatler içinde, kendi anlayış ve meşrebine uygun örgütlenmeler oluşturacağı, maddi kaynaklarını kendilerinin yaratacağı ve böylece Diyanet bütçesine giden paranın vatandaşın sırtına yük olmaktan kurtulacağı yolunda görüşler dile getiriliyordu. Ayrıca, hiçbir seküler ülkede Diyanet gibi bir kurumun olmadığından bahisle, AB sürecinin en önemli mücadelelerinden biri olarak görülüyordu Diyanet’in kaldırılması talebi. Diyanetin bir devlet kurumu olmasından rahatsız olanlar sadece liberaller ve sol- seküler gruplar değildi, İslâmcılar da Diyanete şiddetle karşıydı bir zamanlar.

Bu görüşlerin belli oranda haklılık payını teslim etmekle birlikte, Diyanet’in kaldırılması / lağvedilmesi yerine çoğulcu bir demokratik sistemde yeniden yapılandırılması önerisini savunmak da bana düşüyordu. Evet, Diyanet bir devlet kurumuydu ve önemli ölçüde devletin ya da siyasetin dine, dindarlığa müdahalesi anlamına geliyordu; bu da genel anlamda “din ve

vicdan özgürlüğü” ilkesininin zedelenmesine yol açıyordu; bunları kabul ediyordum ve ediyorum. Fakat gözlem ve tecrübelerimden hareketle, bu sorunların çözümünün “din konusunun cemaatlere bırakılması” gibi, söylemesi çok kolay, ama uygulaması muamma olan bir klişeyle halledilemeyeceğini düşünüyordum, hâlâ da öyle düşünüyorum. Sebeplerini açıklayayım:

(1) Dini grup ve cemaatler, genellikle karizmatik bir dini kişilik etrafında oluşmuş gruplardır. Dini anlama ve pratize etme biçimlerinde, bu karizmatik kişiliğin bir tür “Hak dostu” olarak kabul edilmesi ve bu mertebesinden kaynaklanan özel güçlere ve imtiyazlara sahip olduğu düşüncesi hakimdir. Hak dostunun, Hak’la (Allah’la) zımni bir özdeşliği mevcuttur zihinlerde. Çünkü o kişi, Allah ve Peygamber ile sürekli irtibat halinde kabul edilir. Bu yüzden onun dini yorumları, dünyevi talepleri “Allah’ın sözcülüğü” gibi algılanır, açıkça bu şekilde ifade edilmese de. Bu durumda, cemaat müntesibi ile karizmatik kişilik arasındaki ilişkiler, mertebeleri farklı iki kişinin ilişkisinden çok, Allah’ın sözcüsü ile gafil ve cahil kul arasındaki ilişki olarak kodlanır. Bu yüzden bu tür yapılarda “sorgusuz sualsiz itaat” esastır. Darbeci askerlerin ya da FETÖ itirafçıların ifadelerini okuduğunuzda, bu ilişki biçimine dair pek çok cümle yakalayabilirsiniz.

(2) Türkiye’de jakoben sekülerizmin hakim olduğu uzun yıllar boyunca, cemaatler “gizlilik” esasına göre örgütlenmişlerdir. Gizlilik bir bakıma mecburiyet olsa da, zamanla hem cemaatin hem de devletin işine gelen bir fırsata dönüşmüştür. Cemaatin işine gelen tarafı, gizliliğin her şeyi, özellikle yanlışları ve suistimalleri örten bir şal olarak kullanılması; devletin işine gelen tarafı ise, bir tür “yaşar, ne yaşar ne yaşamaz” konumunda olan ve halkı yönlendirme gücüne sahip olan bu yapıları, çeşitli şekillerde manipüle edebilme imkânını elinde bulundurmasıdır.

(3) Siyaset de bu pazardan payını almıştır. Geçmişte bütün siyasi partilerin tarikat şeyhleriyle, cemaat liderleriyle gizli ilişkilerinin bulunduğu bilinmektedir. Gizliliğin bu temelde bir karşılıklı faydalanma, nemalanma ilişkisini mümkün kılması, cemaat ve tarikatların resmi düzeyde halen yok sayıldığı bir sistemin devamını da karşılıklı rıza esasına dayalı olarak mümkün kılmaktadır. Yine FETÖ soruşturmalarından örnek verecek olursak, gerçekte bir tüzel kişiliği bile olmayan Hizmet cemaatinin, yurt içinde ve yurt dışında, çeşitli düzeylerde çok geniş ve yaygın bir örgütlenme ağını gerçekleştirmiş olması; bunu devletin ve siyasilerin gözleri önünde ve hattâ çeşitli iktidarlar döneminde devlet kurumlarının desteği ile yapmış olması, sözünü ettiğim karşılıklı rıza ve nemalanmanın hangi boyutlara ulaştığını göstermesi bakımından ibret vericidir.

(4) Dini grup ve cemaatlerin karar alma mekanizmaları, hiyerarşik yapıları, mensupları, mensupları ile ilişkilerinin niteliği ve mali işlemleri genellikle “kayıt dışı”dır. Bu yapılara ait şirketler, sivil toplum kuruluşları, okullar, yurtlar bir şekilde resmi kurallara tabi olsa bile, bağlı buldukları cemaat ve tarikatlarla ilişkileri resmen tanınmamakta, ifşa edilmemektedir. Böylece bu ilişkileri hukuk içinde tanımlamak ve değerlendirmek mümkün olmamaktadır. Cemaate üye olmanın ya da cemaatten ayrılmanın kuralları hukuka tabi değildir. Bu yüzden, cemaatin mensupları üzerindeki (devletten çok daha güçlü olan) manevi otoritesi ve yaptırım gücü ile başa çıkabilmek hemen hemen imkânsız gibidir.

İşte bu sebeplerle, din konusunun cemaatlere bırakılması, mevcut hukuk sistemi içinde, kişinin çok güçlü ama resmen yok hükmünde olan bir yapının inisiyatifine terk edilmesi anlamına gelmektedir. Cemaatlerin bir şekilde resmileşmesi durumunda bile, karizmatik

kişiliklerin manevi otoritesi her halükârda dünyevî otoritelerin üzerinde olacaktır. Bu durumda, bireysel olduğu kadar toplumsal bir yapılanmayı da gerektiren din müessesesi, dinle ilişkilenecek isteyen vatandaşları, ister istemez bir cemaat ya da tarikatın mensubu olmak mecburiyetinde bırakacaktır.

Oysa Diyanet, eleştirilecek pek çok hususun varlığına rağmen, bütün organları, işleyişi ve mensupları ile göz önünde, açık ve şeffaf bir kurumdur. Gerek dini hizmetlerin verilmesi, gerekse dini bilginin üretilmesi konusunda, belli ölçülerde ciddiyeti, tutarlılığı ve sorumluluğu haiz bir kurumdur. Cemaatlere mecbur olmak istemeyen vatandaşlar için kaliteli ve güvenilir bir seçenektir. Diyanetin başkanı da, bürokratları da, her seviyede görevlisi de, hukuk sistemi içinde eleştirilebilir, şikâyet edilebilir, cezalandırılabilir. Diyanetin sunduğu hizmetleri alma, görüşlerini kabul etme gibi bir mecburiyet söz konusu değildir; vatandaşların talep ve tercihlerine bağlıdır. Bu konuda daha yazılacak epey şey var ama bu günlük şöyle noktalayayım: İddia edilenin aksine, AB ülkeleri dahil pek çok seküler ülkede, Diyanet benzeri yapılar bulunmaktadır. Bu konuda daha fazla bilgi almak isteyenler, Helsinki Yurttaşlar Derneği'nin sitesinde yer alan “Sosyo-ekonomik politikalar bağlamında Diyanet İşleri Başkanlığı” isimli yayına bakabilirler: <http://www.hyd.org.tr/tr/yayinlar/64-sosyo-ekonomik-politikalar-baglaminda-diyamet-isleri-baskanligi-kamuoyunun-diyamet-e-bakisi-tartismalar-ve-oneriler>.

<http://www.serbestiyet.com/yazarlar/hidayet-s.-tuksal/diyamet-mi-cemaatler-mi-743257>